



Arany szavainak félreértelmezése

Beke József - 2017. 02. 28.

Családi kör

Még később a temetői sírfeliratokat, és a tárgyakon túl, és mindenekfölött a VERSET, mégpedig a *Családi kör* gyönyörűen egyszerű szavait. Meg voltam győződve, hogy ez csakis itt, Kőrösön keletkezhetett, beszéltek is, hogy a Gimnázium udvarán még van sarja annak az eperfának, amelynek lombja „feketén bólingat”. (Persze az udvarunkon lévőket is rokonának gondoltam). Esténként hallottam az „éji bogár” falnak csapódását, szinte láttam (mert sokszor láthattam) a „lomha földi békák” gördülő mozgását. Ismerősöm volt az „epörfa”, a bogár, a béka, a megiramodó cica, a hasaló kutya, a babszemelgetés, a madárlátta kenyér, a felnőttek csak itt-ott megértett esti beszélgetése, minden olyan otthonos és valóságos volt számomra.

Amikor Arany János e versének apró mozzanatait boldog gyerekszemmel így, a fentebb említett módon láttam magam előtt, az már nagyon régen volt, legalább hetven éve, talán több is. Az ifjúkor elmúlásával csodálatom a KÖLTŐ iránt csak fokozódott, de az említett vers kapcsán jöttek apró, a felnőtt korral természetesen együtt járó csalódások is. Megtudtam, hogy 1912-ben irodalmi vita folyt arról, hol és mikor írta Arany János e verset, hol állott az a ház, hol volt, most hol van az eperfa. És városunk vesztett a vitában! Amikor 1913-ban a vers kézírata nyilvánosságra került, bebizonyosodott, hogy gyerekkorom legkedvesebb versét, ezt az annyira „idevalósi” *Családi kör*-t Arany nem is itt írta, hanem még Nagyszalontán 1851. április 10-én, tehát nem is sokkal, csak néhány hónappal

azelőtt, hogy városunkba került. Szóval az ábrázolt házat nem itteniről mintázta, pedig én néhány jól ismert városszéli portával azonosítottam. Az idetartozás illúzióját elvesztettem, elvesztettük, de ettől a csodálatom máig sem múlt el. Még attól sem, hogy a közelmúlt nyolc esztendejében, amikor Arany János összes versének minden egyes szavát számba vevő és egyenként értelmező szótárt készítettem, rá kellett jönnöm: még a komoly tudományos munkákban is előfordulnak a költő verseinek szavait félreértő magyarázatok.



Beke József (Kép: BG)

Nyugalom, kitesz

A hét nagy kötetből álló *A magyar nyelv értelmező szótára* anyanyelvünk eddig elkészült legrészletesebb szótára, s ebben az egyes szavak értelmének meghatározását megfelelő irodalmi példák bizonyítják, ezek között pedig igen gyakran szerepelnek Arany verseiből vett idézetek is. A következőkben nézzük meg a *Családi kör* néhány szavának értelmezését. Már a vers kezdetén van egy olyan szó, amelynek azzal az értelmezésével, amely a szótárban található, nem érthetünk egyet:

Este van, este van: kiki nyugalomba!

A szótár a „nyugalom” szó több jelentésárnyalata közül ehhez az értelmezéshez idézi a fenti sort: „Éjjeli pihenés, alvás.” No de a versben sem az állatok, sem az emberek nem alszanak

még, hiszen ezután történik még minden, amit elénk tár a költő. Az első szó, az „este” világosan, sőt kétszeresen mutatja, hogy nincs még éjszaka, a „nyugalom” szó itt a nappali tevékenység, munka utáni esti megpihenést jelenti, a vers szereplői még nem is vacsoráztak, nem is beszélgettek a lefekvés előtt. Aztán nézzük ebben az idézetben a „kiteszi” szót:

Nem késik azonban a jó háziasszony,

Illő, hogy urának ennivalót hozzon,

Kiteszi középre a nagy asztalszéket,

Arra tálalja fel az egyszerű étket.

A fenti nagy szótár ezt a cselekvést így értelmezi: „(Tárgyat) valamely külső, a szobán, belső helyiségen kívül levő... helyre... tesz.” Teljesen téves értelmezés, hogy itt erről lenne szó: a sötét udvarra tenné ki az alacsony asztalkát. Hiszen bent ég a nyitott tűz, világos van, miért ennének kint, a sötétben. Inkább azt jelenti itt a „kiteszi” szó, hogy a helyiségen belül, bizonyára a faltól máshová helyezi el, mégpedig ott olvasható a versben, hogy „középre”, vagyis olyan módon, hogy többen körülülhessék.

Zörget, kinéz

Tovább vizsgálva az Arany-vers szavait és az említett szótár magyarázatait, akad még kérdéses szójelentés, például ebben az idézetben:

De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam Sára:

Valami szegény kér helyet éjszakára:

Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,

Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”

Visszajő a lyánka, az utast behíván.

Azt látjuk a szótárban, hogy a *zörget* szónak kétféle magyarázata van. Az egyik: „Mozgatható részekből álló tárgyat vagy több hasonló tárgyat ráz, illetve... egymáshoz üt, és ezáltal zörgő hangot hoz létre”. A másik: „Ajtón vagy ablakon kopogtatva bebocsátást kér valahova”. A *zörget* ige nem előbbi, hanem utóbbi jelentésének bizonyítékeként találjuk a fenti idézet első sorát. Mivel „Nyitva áll az ajtó”, ezért ha azon „kopogtat” az idegen, akkor nem kell ‘kinézni’, csak odanézni, így aki a szótárt e részét készítette, úgy képzei, hogy az ablakon zörget valaki, Sára is csak azon néz ki. Ha a leány csak az ablakhoz ment oda, akkor nem igazán illik ide a „visszajő” kifejezés sem, mert ezt általában nagyobb távolságra vonatkoztatva mondjuk. Én másképp értelmezem a vers e részletét, mert az egész színhelyet olyan régi típusú, egyszerű háznak láttam mindig magam előtt a vers olvasása közben, mint amilyen Kőrösön is, valószínűleg Nagyszalontán is sok volt régen is, most is van még. Ebben a lakóépület mellett udvar van, hiszen ott, az „Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek”, oda „a tüzelő fénye / Oly hivogatólag süt ki”, az udvarnak valamilyen kapuja van, bizonyára olyan, mint amilyen a legtöbb helyen, vagyis: *nagykapu* a kocsinak és az állatoknak, és mellette az embereknek a *kisajtó*, ahogy Kőrösön nevezzük, ennek kilincsén „zörget” a „béna harcfi”. (Itt szúrom közbe, hogy Törös László „Arany János Nagykőrösön” című könyvének 33. lapján olvashatunk arról a házról, amelyben Arany huzamosabb ideig lakott az akkori iskola és a templom közelében. Törös tanár úr Biczó Gézátt idézi, aki még látta a házat: „Előttem van a deszkakapu... mellette kőrösiesen a „kis ajtó...”.) Így tehát szerintem a „Nézz ki” nem ablakon kukucskálást jelent, hanem a „bezárt kilincs” -hez valóban „ki” kell menni, beengedni valakit, ezért folytatódik a vers így: „Visszajő a lyánka, az utast behíván”. Egyébként a szóban forgó szótár ismeri a *kinéz* igének azt a

jelentését, amely itt szerepel: „Kimegy valahova, és ott körülnéz, megnéz valamit”, (csak a szótár itt éppen nem Aranytól, hanem Petőfitől idéz versrészletet). Természetesen ilyen felfogás mellett a „zörget” szó értelme sem helyes, ha „kopogtat”-nak fogjuk fel, mert ha már kilincsről is szó van (akár konkrét, akár átvitt értelemben fogjuk fel a „bezárt kilincs”-et), akkor ennek ütögetéséről vagy rázásáról lehet itt szó, tehát a szótárban az első magyarázathoz tartozhat ez az idézet. Gondoljuk csak meg: ha nem lenne zárt udvar és annak kapuja, akkor aligha „zörgetne” a jövevény, hiszen akkor egyenesen annak a helyiségnek az ajtajában jelenhetne meg, ahonnan a „a tüzelő fénye / Oly hívogatólag süt ki”, az idegen így tehetne eleget a tűz „hívogatásának”, anélkül, hogy a leány kimenne, beengedné és visszajönne.

Lehet, hogy tévedek, de én csak úgy tudom elképzelni egy versbeli életkép jelenetét, hogy az teljes és kerek egész, annak minden mozaikdarabkája a helyén van akkor is, ha a költő némely részlet elképzelését, kiegészítését ránk bízta.

Balzacról maradt fenn, hogy az egyik regényében ábrázolt szoba leírásában ugyan nem szerepelt a kandalló mellett piszkavas, de amikor megkérdezték, az író határozottan tudta, hogy ott volt. Arany fordított az orosz Gogoltól is, aki ugyancsak az ilyen pontosan elképzelhető leírásoknak volt a mestere. Én Aranyt is ilyen alapos realista ábrázolónak tartom, akinek műveiben a teljességre, a kerek egésze törekvés mindig benne van.

Ver

A következő hibát szintén a fentebb már említett nagy értelmező szótárban találtam. A *ver* igének ilyen értelmezéséhez, hogy „személy... testrészt... többször erősen üt” Arany egyik verssora tartozik ott bizonyító idézetül: „*Táncolt örömeiben, verte a bordáit.*” Utánanézttem ennek a

sornak: a *Rózsa és Ibolya* című verses népmesében (mert Arany ilyen művet is írt) ezt a versszakot találtam:

Rózsa pedig tüstént a szívéhez kapott,

Attól félt kiugrik, noha csak múlatott,

Táncolt, örömeiben verte a bordáit,

Mint betyár a csárda folyó-gerendáit.

Látható ebből, hogy egészen másról van szó a versben: nem személy táncol itt, nem is személy ver valamit, mert költői alkotás ez, és a boldog ember megszemélyesített szíve táncol örömeiben, az „veri” a bordákat, mégpedig belülről. A versszak utolsó sorában lévő (csonka) hasonlatban persze megint más (lenne) a „ver” ige jelentése, de más a cselekvő is: a betyár.

Oldalajtó

Ugyanilyen tévedés található az *oldalajtó* szó magyarázata és a hozzá csatolt idézet értelmének összekapcsolásában. A szó értelmezése a szótárban: „szobába, helyiségbe vezető ajtó”. Ehhez az idézet:

S ki, az oldalajtón, megeredt felvágva:

Anyja elől futván a messze világba”.

Csakhogy a *Toldi szerelme* VI. énekének 40. versszakában a fenti idézet előtt ez a sor áll: „*Szörire, hátára zökkene Pejciónak,*” tehát itt nem a másik szobába vezető ajtón, hanem valamilyen oldalsó, hátsó *kapun* vágatott el Toldi.

A két utóbbi példában a téves értelmezés bizonyára abból származik, hogy valaki nem kellő körültekintéssel, a szövegösszefüggésekre nem figyelve gyűjtötte az Arany-idézeteket, így azok túl rövidek lettek, és ezeket aztán valaki más szerkesztette hozzá az értelmezésekhez. Ha az ilyen

munkának minden részletét az ember maga végzi, ilyen hiba nem fordulhat elő.



Szótárbemutató a PIM-ben: Beke József és Balázs Géza (Kép: MK)

Keletlen

Nem mondható, hogy a következő idézet az említett szótárban nem elég hosszú a jelentés megértéséhez, de a költő „keletlen” szavának értelmezése mégis téves. Emlékezzünk a *Toldinak* arra a jelenetére, amelyben Toldi György az öccséről érdeklődik anyjától: „Hát a másik hol van?” Toldiné válasza:

„Szénát hord szegényke künn a béresekkel,

Hívatom –” de György úr ezt rikoltja: „Nem kell!”

Erre következik:

Ím azonban keletlen, hivatlan

A fiú betoppan; szive égő katlan

A „keletlen” kifejezést a szótár csak így értelmezi: „keletlenül”. Magát a *keletlen* szót pedig így: „teherként elviselt, elvégzett, nem tetsző pl. munka”, tehát amolyan ímmel-ámmal végzett tevékenység. Csakhogy ennek az értelmezésnek ellentmond a versben már a „betoppan” kifejezés is, hiszen aki keletlenül

mozog, arra nem mondjuk, hogy „betoppan”, mert e jelentésében éppen a hirtelen cselekvés, mozgás a lényeg. Itt a fiatal Toldi Miklós lelkiállapotára nem a kényszeredett cselekvés, hanem a düh jellemző, hiszen előzőleg parasztnak nevezte Laczfi nádor is, az egyik katonája is:

Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?

Szép öcsém, be nagy kár,

Hogy apád paraszt volt s te is az maradtál.

Bizony itt a *kelletlen* szónak a régi nyelvben használatos, eredeti jelentése van jelen, a *kell* szó úgynevezett fosztóképzős alakja ez, amelyben a képző a jelentést ellenkezőre változtatja, vagyis azt jelenti: 'akkor, amikor nem kell', tehát *váratlanul*, s ezt erősíti mellette a „hivatlan” vagyis 'hívás nélkül'.

Zrínyi Miklós egyik hadtudományi művében is előfordul ez a régi értelmezésű fosztóképzős szóalak, ott a költő olyasmit ír, hogy az a jó hadvezér, aki *véletlen* találja az ellenségét. Ha a *véletlen* szót mai értelmében vennénk, ez a hadvezér alkalmatlanságára utalna, hiszen nem tudja, hol az ellenség, csak véletlenül talál rá. Zrínyinél is a régi értelemben szerepel a *véletlen* szó: 'akkor, amikor az ellenség nem is véli', tehát *váratlanul* kell támadni.

Kiteker

Az már-már komikus, (rossz viccnek is elmegy), ami a „kiteker” ige félreértelmezése körül történt. A nagy értelmező szótár a *kiteker* ige cselekvését így magyarázza: „tekerve, nagyobb erő kifejtésével forgatva kivesz vagy kiránt vmit” és ehhez a következő idézetet mellékeli, amelyben Toldi így utasítja szolgáját, Bencét:

Pincémbe tekerd ki a bedagadt csapat

S hozz öreg bort, attól ifju kedvet kapok.

Aki látott már boroshordót, benne csapot is, az elképzeli, hogy mi történik, ha Bence a szótár megfogalmazásának megfelelően a teli hordóból „tekerve, nagyobb erő kifejtésével forgatva kiveszi vagy kirántja” az egész „bedagadt csapot”: vastag sugárban ömlik ki az összes bor. A csap éppen arra való, hogy záró-nyitó szerkezetével szükség szerint adagolni lehessen a kifolyást, Bencének ennek szabályozó karját kell csak elfordítania, hogy edénybe engedjen valamennyi bort.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.